

MADÁCH IMRE: EGY MENYASSZONY SÍRJÁN

Izgalmas és Madách költeményeinek értelmezéséhez igen hasznos eligazító lehet a Madách Imre rajzai és festményei című kiadvány (1). Mivel közli is a költő képzőművészeti alkotásait, gyakran önként kínálkozik a párhuzam egy-egy képalkotó próbálkozás és egy-egy lírai költemény között. Ilyen vers az *Egy menyasszony sírján* című elégia, melynek rokon vonásai „A bölcsőtől a sírig” öt rekeszes életképpel könnyen felfedezhetők.

A rajz afféle böicselkedő karikatúra. Mélységeiben groteszk, groteskségében elgondolkodtató. Négy jelenetet és a lap közepén két szimbólumot ábrázol: a bölcsőt és a koporsót – színvonalában amatőr skicc. A négy vázlat mindegyike a XIX. századi polgári–nemesi nő életszakaszait mutatja be. Az elsőt bálba készülőt, szolgálójával a tükör előtt szépítkező hajadont látunk, a másodikon egy udvarlók által körülrajongott, győzelmeit élvező úrilányt. A harmadik rajz fiatalasszonyt mutat, körötte öt gyermek (ölében a hatodik). Félrehajtott feje, frizurátlan, befont hajkoronája sorsát megadással viselő robotost állít elé, akinek az élet ezt mondja: „Ez kellett neked? Megkaptad!” Az utolsó, a jobb sarokban elhelyezkedő ábrázoláson térdeplő, rózsafüzért pergető, magányos öregasszonyt látunk a templomban. Arca nem is lényeges, hiszen az élet már hátat fordított neki.

Az *Egy menyasszony sírján* című elégia az első két rajzzal hasonlítható össze. A téma nemcsak a romantika, hanem minden érzelemhajtású, hatásért versengő műfaj és kortól független irányzat kedveltje: a fiatalon, élete kivirágzása előtt távozó szerelmes nő halála.

Tudjuk, Madáchnak volt egy szerelme, Dacsó Lujza, aki igen fiatalon halt meg. Az ő emlékére és siratására írta a *Fagyvirágok* című ciklusát. Talán az *Egy menyasszony sírján* című költeményében is az ő alakja kísért. Mindezeket túl a vers sokkal többet mond a téma kínálta szentimentális (de Madách esetében az őszintén sebzett szív mélyéből zokogó) lehetőségek művészi megvalósításánál. Két sora utal erre, s ez a két sor felbukkanó színes fonalként irányítja magára a figyelmet. A második versszak utolsó két sora így hangzik:

És mégis lányka boldog vagy hiszem,
Hogy most fekhettél sírba csendesen.

Kis variációval a vers utolsó sorai:

Aludjál hát csak, boldog vagy hiszem,
Hogy most fekhettél sírba csendesen.

A költemény az 1848–49-es szabadságharc utáni elégikus ódák közé van sorolva. Tudjuk, Madách maga rendszerezte verseit, s e rendszerezés tematikus volt. A kronológiát ő nem tartotta fontosnak, verseinek keletkezését nem jelezte dátummal, így ez utóbbira – hacsak nincs más bizonyítékunk – leginkább a művek tartalmából következtethetünk. A fent idézett két sor arra utal, hogy a fiatal nő tragikus halálának időpontja egybeesik a nemzet keserű óráival, s ez így mintegy indok is arra, hogy az élete tavaszán eltávozott leányt nemzetével együtt sírassa el a költő. Az a gyanú is fölvetődhet bennünk, hogy allegóriáról van szó. Allegorikus motívumokról mindenképpen.

A tavasz a kibontakozás évszaka, költőinknél (pl. Vörösmartyánál) nemegyszer a készülődő forradalom jelképe is. *(Előszó)* A tavaszt a hervadás-sal, a sírhanttal való egybekapcsolásra bizonyára nemcsak egy tényszerű halálesetről való emlékezés készítette Madáchot. A verskörnyezet utal erre.

Költői kérdéssel indul a költemény, s ez egyben megszólítás is. A második sor újbóli kérdésfeltevése és a belső ellentét, mely követi azt, igen hatásos és figyelemkeltő. A hasonlat és a strófát záró metafora szépsége minden élő értetlenségét és tehetetlenségét tolmácsolja a hirtelen megszakadó fiatal életet látva.

Hogy tudtál épen most meghalni, lány,
Mi üdvöt adhat Isten még neked,
A szép világért, melyet itt hamar
Hervadni hagytál sírhantod felett,
S mely mint bimbó csak egy sugárra várt,
Hogy feltárhassa, amit méhe zárt.

A gondolatmenet folytatása a túlvilági titkot sugallja, de – igen költői módon – aforizmaszerűen meghagyja titoknak. A tavasz allegorikus megjelenítése (a halott lány sorsában is) felülmúlni látszik a nyár kiteljesedésének előzményét. Itt jelenik meg először a szimbolikusnak is tekinthető, később is visszatérő mondat. Szóhasználata („édesebb”, „reményvilág”, „sejtelem”, „tavasz”, „boldog”, „sír”, „leányka”, „csendesesen”) a korabeli szentimentális romantika szokványos kelléktárából való, akár csak másutt is Madáchnál.

Mi édesebb, mint ily reményvilág,
Az égnek is talán félüdve az,
Hogy sejtelem. S a nyárnak kincsénél
Ezért vonzóbb a biztató tavasz.
És mégis lányka boldog vagy hiszem,
Hogy most fekhettél sírba csendesen.

A második szerkezeti egység a harmadik versszaktól a bölcselkedő, elmélkedő rész, amely tulajdonképpen az említett rajzok irodalmi változata. Az első két rajz életképei a harmadik strófába tömörülnek. A lány (a nő) a teremtésben úgy jelenik meg, mint „Isten legszebb gondolata. „Főként a jelzős szerkezetek („jó kedvvel”, „mennyei korány”, „földi gond”, „számoló világ”) és felsorolások („csak csók”, „csak dal és virág”) varázsolják elénk a XIX. századi polgári-nemesi nőeszményt a nő tisztaságát feltétlenül tisztelő költő tollából.

Az idillikus hangjűtésre azonban (csakúgy, mint az életben hamar rácsap a „de” kötőszóval bevezetett negyedik strófa. Az ártatlanságot, a naivitást a végzet diktálta „sors” keménysége váltja fel. Ez a versszak a harmadik rajz tökéletes megjelenítése. Az illúziók elvesztésének tényét a bevezető hasonlat, a valót megjelenítő költői jelzők („házi gond”, „meghült szívébe”), az „emberismeret”, a „könny” és a „sóhaj” főnevek szolgálják. Amíg a rajzon némi gúnyt is éreznünk kell, itt csak sajnálkozással, részvétel és megértéssel találkozunk a korabeli nők hétköznapijait illetően. A rajzon a verekedő gyermekek sokasága és az arcukon árulkodó „rosszaság” mellett szinte eltölpül az asszony alakja, – itt viszont középpontban áll: önmagában, s egyedül csak ő. A rajzon alig észrevehető az arc vonásai, itt viszont hangutánzó és hangfestő igék segítik az empátia, sőt a szívben felgyülemelő ellenvetések kitörését.

Midőn Isten legszebbet gondola,
Akkor teremte jó kedvvel leányt,
S a lány oly tiszta még, hogy arcain
Ragyogni látunk menyei korányt.
Nincs földi gond, nincs számoló világ,
Előtte csak csók, csak dal és virág.

De mint a lepke híme szárnyait,
Letörli sorsa az igézetet
A nő arcáról, s ül rá házi gond,
Mehült szívébe emberismeret,
S ha visszagondol, hogy minő vala,
Szemébe könny gyűl, feltör sóhaja.

A költemény párhuzamos szerkesztésű, alapmotívumai visszavisszatérnek, egymásnak válaszolnak. Az ötödik versszak a harmadikhoz, a hatodik a negyedikhez kapcsolódik, de már azzal a többlethangsúllyal, amely kifejezésre juttatja az élet hazugságaitól megmenekülő leány síri békéjét, s ezáltal jótékony mentőangyalként tünteti fel az elmúlást.

E fiatal nőnek, akiről a költő oly érzékletesen emlékezik (hogy meg-megkísért minket a gondolat, hátha tényleg valós személyről és élményről beszél), megadatott az a boldogság, hogy „nem ábrándula ki”, s beteljesült szerelme után nem kellett az élet kemény leckéjét is megtanulnia. Az élet élvezeteit csak a halál által lehetett kiérdemelni, az „imádott vőlegényt”, a „boldog szűt” zavartalanul, „halvány házi gond”-tól mentesen megkapni csak ilyen áron lehetett a nőnek Madách korában. Még nem érkezett el az a kor, amely egyenlősítő vívmányaival (ma már árnyoldalait is éreztetve) megkísérelte volna a nőt becsülni „nőhivatása megjelölt körében” (2)

A madáchi nőprobléma sokhangú és sokirányú elemzése nem fér e versismertetés szűk kereteibe. A költemény is csak érintőlegesen, eufémisztikusan körvonalaz belőle valamit, akárcsak a halál misztikumából. Az elégikus dal ennyi és ilyen fajsúlyú bölcselkedésre képes a korszellem szokásos hangütésével.

Költőiség szempontjából e két versszak a legszebb. Metaforái, jelzői, tagadásai és meggyőző állításai a jutalmazó, az életet felülmúló síron túli élet reményével telítődnek.

Te élvezéd éltünkben mi jó,
Csok közt alkottál fellegvárakat,
Bírtál imádott vőlegényt, kiről
Hívéd hogy párja nincs az ég alatt
És boldog szűd nem ábrándula ki,
Nem érték a sors csalódásai.

S midőn betelni tudtad vágyadat,
A köznapiság nem zavarta meg,
Nem jött elődbe halvány házi gond,
Letörlő róluk a költészetet,
Költővilágod síron túl kísér,
Mert, óh leányka, még nem szenvedél.

A befejező versszak költői szépségben vetekszik Vörösmarty allegóriáival, s a hóval betakart „tavaszt álmodó” rózsza a „tél, a csend, a hó és a halál” dermedt uralma alatt alvó nemzetet is eszünkbe juttatja. A két halál (a nemzeté és a kedves nőé) így kapcsolódhat egybe tudatunkban. Talán a költői szándék is ezt célozza a fentebb már említett verscsoportosítással. Itt azonban nincs meg az a keserű felhang, amely a verskörnyezet költeményeinek végső konklúzióit jellemzi. A halál békéje és harmóniája

– a madáchi reményen túli remény vigaszával – győz a zakatoló élet diszharmóniája felett.

És mint a rózsza téli hó alatt
Tavasz álmodva vár, míg az beáll,
Te is folytathadd kedves álmodat,
Melyből durván fel nem riasztatál.
Aludjál hát csak, boldog vagy hiszem,
Hogy most fekhettél sírba csendesen.

JEGYZETEK:

1. Nagyné Nemes Györgyi – Andor Csaba: Madách Imre rajzi és festményei
Madách Irodalmi Társaság Balassagyarmat – Budapest, 1997.
Madách Könyvtár – Új folyam 7.
2. Madách Imre: Az ember tragédiája – Hetedik szín
Szépirodalmi Könyvkiadó 1954, 115. I./m

Réti Zoltán: Tavaszi nyitás (1978)